

ΠΗΓΕΣ ΤΟΥ ΑΓΓΙΤΗ: Θέση διέλευσης παλαιολιθικών κυνηγών-συλλεκτών στη γη της σημερινής Ανατολικής Μακεδονίας

Κατερίνα Τρανταλίδου
Δρ Αρχαιολόγος-Αρχαιοζωολόγος

Το σπήλαιο Μααρά, κοντά στο χωριό Αγγίτης της κοινότητας Κοκκινόγειων, βρίσκεται στις βόρειες παρυφές της λεκάνης της Δράμας, της οποίας το πεδινό τμήμα έχει έκταση 750 km². Το σπήλαιο έχει διανοιχθεί στη βάση της ανθρακικής σειράς της δυτικής Ροδόπης (μάρμαρα του Φαλακρού όρους) και αποτελεί τον υπόγειο σύνδεσμο μεταξύ της λεκάνης του Κάτω Νευροκοπίου και της λεκάνης της Δράμας. Η φυσική εισόδός του είναι και η πηγή του υπόγειου –ως αυτό το σημείο– ποταμού Αγγίτη, παραπόταμου του Στρυμόνα. Γι' αυτό και η πρόσφατη ανεπίσημη μετονομασία του σε σπήλαιο των "Πηγών του Αγγίτη".

Αναζητώντας, μεταξύ άλλων επιστημονικών απαντήσεων, τα κατάλοιπα της ανθρώπινης δραστηριότητας στην περιοχή, η Εφορεία Παλαιανθρωπολογίας-Σπηλαιολογίας¹, με μια ομάδα ειδικών ερευνητών και τεχνικών², πραγματοποίησε μια, μικρών διαστάσεων (4 μ. x 1,5 μ.), διερευνητική τομή. Η τομή έγινε στα δυτικά της φυσικής εισόδου και του Αγγίτη, σε απόσταση 1,5 μ. από την τεχνητή είσοδο, στο πρανές που δημιουργήθηκε όταν διανοίχθηκε η σήραγγα πρόσβασης στο σπήλαιο. Η θέση επιλέχθηκε επειδή, εξαιτίας των επεμβάσεων που προαναφέρθηκαν, το 1980, είχε αποκαλυφθεί σ' αυτήν παλαιοντολογικό υλικό. Τα απολιθώματα βρέθηκαν σε πλειστοκαινικές ερυθρές αργλικές αποθέσεις, οι οποίες καλύπτονται από ιζηματα του Ολόκαινου (κροκάλες, χαλίκια, άμμο). Πράγματι κατά την ανασκαφή τα πρώτα ευρήματα (δόντια ίππου, εργαλεία από χαλαζία) εμφανίστηκαν σε βάθος 9,5 έως 10 μ. κάτω από τη σημερινή επιφάνεια του καλλιεργημένου εδάφους.

Η ανασκαφή συνέβαλε: 1) Στον προσδιορισμό του συνολικού πάχους των απολιθωματοφόρων επιχώσεων, το οποίο σ' εκείνο το σημείο έφτανε τα 2,60 μ. και εδραζόταν απευθείας στο γεωλογικό ανθρακικό υπόβαθρο της περιοχής. 2) Στην επισημάνση της ανθρώπινης παρουσίας με την αναγνώριση εργαλείων εξοπλισμού (ακέρατων εργαλείων και αποτυχημένων προϊόντων κατάτησης). 3) Στην οριοθέτηση της απόλυτης χρονολόγησης, βάσει της οποίας τα ευρήματα χρονολογήθηκαν συνολικά στα 50.000 έτη πριν από σήμερα, λαμβανομένων υπόψη και των ανάλογων αποκλίσεων (προφορική ανακοίνωση Γιάννη Μπασιάκου).

Οι παλαιοντολόγοι καθηγητές Γ. Κουφός και Α. Gautier, ο καθένας ξεχωριστά, είχαν θεωρήσει ότι τα οστά των ζώων, τα οποία ανήκουν κατά το μέγιστο ποσοστό σε ζώα φυτοφάγα (Ελαφίδες, Ιππίδες, Ρινοκερωτίδες και Ελεφαντίδες) και ελάχιστα σε σαρκοφάγα (Αρκτίδες), τοποθετούνταν χρονολογικά στο Ανώτερο Πλειστόκαινο, στις αρχές της Βούρμιας βαθμίδας. Το όλογο, ο δασυμάλλος ή μαλλιάρος ρινόκερος και το μαμμούθ απαντούν σε οικολογικές ζώνες, στις οποίες η βλάστηση είναι στεπώδης και το κλίμα ψυχρό. Αντίθετα, ο μεγάλκερος και το ελάφι ζουν σε ηπιότερες κλιματολογικές συνθήκες. Η ανασκαφική διαδικασία έδειξε ότι ποσοστιαία

Άποψη της ανασκαφής
στις Πηγές του Αγγίτη
(Μααρά).

υπερτερούν τα οστά του ίππου και ότι ο ρινόκερος και το μαιμούθ βρίσκονται στις κατώτερες αποθέσεις.

Οι μελετητές της λιθοτεχνίας εκτίμησαν ότι τα λίθινα εργαλεία σχετίζονται με ό,τι πολιτισμικά ονομάστηκε Μέση Παλαιολιθική, και ιδιαίτερα με τη μουστέρια φάση της περιόδου αυτής. Κατά τον Α. Ντάρλα, πρόκειται για τυπική μουστέρια λιθοτεχνία, η οποία ανήκει σε πολύ εξελιγμένο στάδιο της Μέσης Παλαιολιθικής.

Από το οστεολογικό υλικό προκύπτει ότι χρονολογικά πρόκειται για κλειστό σύνολο με ενδιαστρώσεις απολιθωματοφόρων επιπέδων: οι παρατηρήσεις αυτές αποτελούν συγκλίνοντα συμπεράσματα από μελετητές διαφορετικών επιστημονικών ειδικοτήτων.

Η ανασκαφή επέτρεψε την αποκάλυψη, την περιουλογή και την καταγραφή 2000 περίπου οστών (που τα αποτελούσαν: μικρά θραύσματα από οστά [σχίζες, όπως τα ονομάσαμε], μεμονωμένα μεγαλύτερα θραύσματα, ακέραια οστά, ή και οστά που συναποτελούσαν τμήμα σκελετού), καθώς και 104 προϊόντων λιθοτεχνίας. Πρόκειται για λίθινα εργαλεία διαμορφωμένα κυρίως πάνω

σε φολίδες, τα οποία κατανέμονται σε ράσπες, διπλές ράσπες, πλαγιοσυγκλίνουσες ράσπες, διπλές πλαγιοσυγκλίνουσες ράσπες, ξέστρα, οδοντωτά, και αιχμές. Τα εργαλεία αυτά δεν φαίνεται να προέρχονται από ανακύλιση (δηλαδή δεν φαίνεται να έχουν μεταοπιστεί από άλλη θέση).

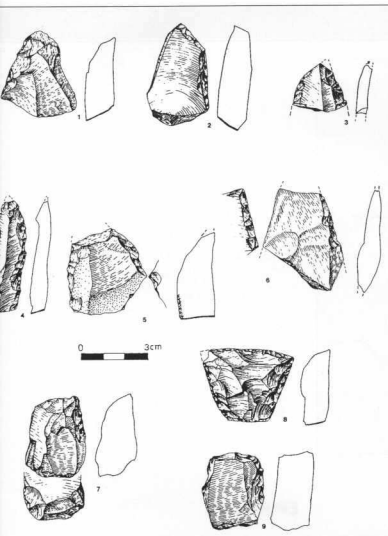
Η πρώτη ύλη για τα εργαλεία είναι κυρίως χαλαζίας και σπανιότερα πυριτόλιθος. Ο μικρός αριθμός των λίθινων αντικειμένων σε σχέση με το οστεολογικό υλικό, η απουσία πυρήνων πρώτης ύλης καθώς και τα λίγα υποπροϊόντα δευτερογενούς επεξεργασίας υποδηλώνουν ότι η παραμονή των ανθρώπων στο χώρο ήταν σύντομη, ότι τα εργαλεία μεταφέρονταν έτοιμα και ότι απλά ανανεώνονταν οι ακμές και οι πλευρές τους, όταν ήταν ανάγκη, ώστε να χρησιμοποιηθούν εκ νέου. Δεν γνωρίζουμε την πηγή προέλευσης της πρώτης ύλης. Χαλαζίας ωστόσο έχει εντοπισθεί στην περιοχή χωριών της λεκάνης της Δράμας: της Γραμμής, του Πανοράματος και στον χείμαρρο του Ξηροπατάμου. Πηγές πυριτικών πετρωμάτων ηφαιστειακής προέλευσης υπάρχουν κυρίως προς τα βορειοανατολικά της Ροδό-

της (π.χ. αριστερή όχθη του Νεστού).

Αντίθετα (με εξαίρεση τα μεμονωμένα δόντια), η περιουλογή των οστών ήταν τις περισσότερες φορές δύσκολη γιατί η επίχωση είχε γίνει πια συμπαγής (τα οστά δεν ξεχώριζαν από το γύρω τους σκληρό και συμπαγές χώμα) και οι αποθέσεις αλάτων ανθρακικού ασβεστίου επάνω στα οστά καθιστούσαν εξαιρετικά δύσκολο τον μετά την απόσπαση καθαρισμό τους. Χρησιμοποιήθηκαν αποκλειστικά και μόνο μηχανικοί τρόποι καθαρισμού (ειδικό μαχαίρι, μικροκρουστικό καλέμι, μικροδομητής στυλό, μικροραμνοβολιακό μηχάνημα). Η αποκόλληση των φλοιών των αλάτων που είχαν επιστρωθεί στα οστά (τα οποία έπειτα έπρεπε να στερεωθούν) ήταν διαδικασία που τις πιο πολλές φορές γινόταν με απόλυτη επιτυχία. Μια τέτοιου είδους όμως διατήρηση του οστεολογικού υλικού ελαχίστα ευνοεί την ανάγνωση άλλων χρονοχαρακτηριστικών στα οστά, όπως είναι τα ίχνη κοφτερών λίθινων εργαλείων. Με βάση πάντως τα πιο πάνω στοιχεία, θα τολμούσαμε την υπόθεση, η οποία κάλλιστα μπορεί να αναιρεθεί, ότι η θέ-

Χαυλιόδοντας, ο οποίος βρέθηκε μετά τη συντήρηση.

ση στις Πηγές του Αγγίτη σχετίζεται με θρησκευτικές δραστηριότητες (τόπος συγκέντρωσης θηραμάτων, χώρος θανάτου ή θανάτωσης ζώων) κατά τη διάρκεια της Μέσης Παλαιολιθικής. Μελλοντικά, εκτός από τη διεξοδική εραρσιολογική μελέτη ενός εκάστου τμήματος με διεπιστημονική προσέγγιση, θα ήταν ιδιαίτερα χρήσιμο ο χώρος αυτός να εξετασθεί με τη μέθοδο της οριζόντιας ανασκαφής, όσο η τοπογραφία και το σύγχρονο ανάγλυφο το επιτρέπουν.

Τα ερωτήματα είναι πολλά: Γιατί βρίσκονται αυτά τα κατάλοιπα στις Πηγές του Αγγίτη; Ποια η αιτία και πόσος ο χρόνος παραμονής εκεί των παλαιολιθικών κυνηγών; Ποιες ήταν – και αν υπήρχαν – οι δομές στο χώρο; Υπήρχε εποχιακή διακύμανση του πληθούς των θηραμάτων; Με δεδομένο ότι, επί του πα-

ρόντος, δεν υπάρχουν στοιχεία για εύρεση πανίδας και εργαλειοκάνα εξοπλισμού σε περιοχές της Μακεδονίας κατά τη διάρκεια της Μέσης Παλαιολιθικής, το ενδιαφέρον για τα παλαιοντολογικά ευρήματα, την ταυνονομία του σκελετικού υλικού ή την οικονομία και τον τρόπο διαβίωσης παραμένει ζωηρό.

Σημειώσεις

1. Η ανασκαφή άρχισε όταν προϊστάμενος στην Εφορεία Παλαιονθρηολογίας-Σπηλαιολογίας του ΥΠ.Π.Ο. ήταν ο δρ Γ. Τζεδάκης σημερινός διευθυντής Αρχαιοτήτων στο ίδιο υπουργείο, και συντονίστηκε επί εφόρου δρος Π. Βασιλοπούλου. Επιστημονική υπεύθυνος της ανασκαφής ήταν η ειδικευμένη σε θέματα Γεωαρχειολογίας Ε. Μ. Χατζητίτση. Ουσιαστική συνεργασία υπήρξε με την ΙΗ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, που ασχολείται με τα θέματα της Ανατολικής Μακεδονίας, και με την κανόντσα Κοκκινοχώρι, της οποίας κάτοικος συμμετείχαν με πολλούς και ποικίλους τρόπους στην ανασκαφή. Η χρηματοδότηση εξασφα-

λίσθηκε εν μέρει από τη νομαρχία Δράμας, διά της κονιότητας Κοκκινοχωριών, και εν μέρει από το υπουργείο Πολιτισμού.

2. Από την Εφορεία Παλαιονθρηολογίας-Σπηλαιολογίας συμμετείχαν ακόμη ο τοπογράφος Θ. Χατζηβεστιάδης, ο γεωλόγος Ρ. Καρακας, οι αρχαιολόγοι Ι. Ζυγογιάνης και Μ. Λουιδέλη, συνεργείο συντηρητών (Π. Γωαίτη, Β. Κλαυδίτη, Χ. Ματζιέρου, Β. Παπαζήση) με επεξεργασίες τον Π. Πολυδωρόπουλο, και οι σφραγιστές Μ. Δελιάτη, Τ. Βάλας, Μ. Δημιού, Δ. Γιαννάτος. Με διαοριστικές εργασίες και ειδικότητες βοήθησαν οι Μ. Δρίβα, Θ. Κοντολάκος, Ε. Προβιάτος, Γ. Οικονομίδου.

Η φωτογράφιση έγινε από τους Α. Ηλιάκοπουλο, Κ. Σαρραφειδίδη και Κ. Τρανταλίδου. Η μελέτη της λιθοτεχνίας γίνεται από τους διδάκτορες προϊστοριολόγους Α. Ντάρλα και Ι. Λογγο (όχι χρήση στα εργαλεία).

Η απόλυτη χρονολόγηση έγινε στο εργαστήριο Αρχαιομετρίας στο ΕΚ.Ε.Φ.Ε. «Ζημάκτοπος», Υπεύθυνος του προγράμματος δρ Γ. Μπασιόλακος.

Ο συντονισμός της όλης προσπάθειας έγινε από την υπεφρούρηση, η οποία προς όλους εκφέρωτα θερμές ευχαριστίες.

Επισκοφητικές ήταν οι συζητήσεις με τους διδάκτορες προϊστοριολόγους, ειδικευμένους σε θέματα λιθοτεχνίας, Α. Καλαμάρα, Γ. Κουρτέστη-Φιλιππίδη, Χ. Μουτζάντα, Α. Μουνδρέο-Αραφωσίτη και Β. Παπακωνσταντίνου. Το ίδιο σημαντικό ήταν οι συνεντεύξεις με τους γεωλόγους της εραρσιολογικής ομάδας του Πανεπιστημίου της Θράκης και με τον γεωλόγο Π. Αναστασάδη.

Αδμοιοσύνη είναι η έκθεση του Π. Καρακάντα, «Επί των γεωλογικών συνθηκών των πλειστοκαινικών αλλοιωμένων απόβαστων της πεδιάδας του σπηλαίου «Μαράρι» Δράμας», Αθήνα 1994, καθώς και από πολυτιμή μελέτη Γ. Ξαδουκί (εκδ.), «Αρσιολογία Σπηλαίου Μαράρι. Συνοπτική Έκθεση, Προϊστοριολογίας, Ξάνθη 1994».

The "Springs of Aggitis"

Katerina Trandalidou

The "Springs of Aggitis" cave lies at the northern outskirts of Drama basin in Eastern Macedonia, the flat part of which occupies 750 km². West of the natural cave entrance, where the springs of Aggitis river, a tributary of Strymonas river, lie, animal bones from the Upper Pleistocene have accidentally been discovered.

The bones come from the *Ursus spelaeus*, *Mammuthus primigenius*, *Equus caballus*, *Coelodonta antiquitatis*, *Megaloceros giganteus* and *Cervus speleus* and have been found in red argill. layers, approximately 10 m below the present ground surface.

The trial trench (4 x 1.5 m), east of the artificial cave entrance, proved that these Pleistocene fossil-bearing layers were 2.60 m. thick, the bone material was accompanied by Mousterian stone artifacts and its absolute dating was ± 50,000 years ago.

In this article we suggest that this was probably a killing-site, justing on the one hand from the limited amount of the stone material and on the other from the absence of both the tool core and the exterior core, features indicating that the tools were brought to the site already finished and the human presence did not last long.

Λιθοτεχνία από τη θέση Πηγές του Αγγίτη:
1. Πλευρική ράσπα
2. ανώτερη πλευρική ράσπα, 3, 4, 6. διπλές ράσπες, 5. διπλή ράσπα και μπικ, 7. πλαγιουσκλίνοισα ράσπα, 8. διπλή πλαγιουσκλίνοισα ράσπα, 9. ξέστρο και ράσπα (κατά Ντράλα, 1995).

Βιβλιογραφία

- G. D. Koufos, "A new late Pleistocene (Würmian) mammal locality from the basin of Drama (Northern Greece)". *Sci. Annals Fac. Phys. and Mathem. Univ. Thessaloniki*, 21/129 (1981), 129-148.
Γ. Κουρτέστη-Φιλιππίδη, Ι. Αναγνώστου και Α. Δημιόδη, "Νέα προϊστορικά ευρήματα από την περιοχή της Δράμας", *Η Δράμα και η περιοχή της*, Πρακτικά Επιστημονικής Συνάντησης, Δράμα 24-25/11/1989, 51-65.
Α. Ντάρλας, "Η λιθοτεχνία του Σπηλαίου Μαράρι", στο: Κ. Τρανταλίδου, Α. Ντάρλας, Έρευνα στα σπήλαια του νομού Δράμας, *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και τη Θράκη* (ΑΕΜΘ6), 1992, Θεσσαλονίκη 1995, 396-600.
Κ. Τρανταλίδου, "Η θέση "Πηγές του Αγγίτη" (Μαράρι) στη θέση λεκάνη της Δράμας: Δεδομένα και προοπτικές", *ΑΑΑ* 1989, Αθήνα 1995, 61-70.
Κ. Τρανταλίδου, Π. Πολυδωρόπουλος, "Στοιχεία από μια θέση της Μέσης Παλαιολιθικής περιόδου στη δυτική όχθη του Αγγίτη", *Η Δράμα και η περιοχή της*, Πρακτικά Β' Επιστημονικής Συνάντησης, Δράμα 19-22/6/1994, υπό έκδοση.
Επί του τελευταίου άρθρου, με χαρακτηρισμό κυρίως αρχαιολογικών χρονίων, μπορεί να βρεθεί κεντρική πολιτιστική αλλά και συγκριτική βιβλιογραφία.